

PAMFIL BILȚIU¹, MARIA ȘERBA², MARIA BILȚIU³, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: obiceiul pământului, normative, legi nescrise, familie, colectivitate

Contribuții la cercetarea „obiceiului pământului” pe Valea Cosăului

Rezumat

Întemeiat pe cercetări directe pe teren, studiul nostru își propune să trateze un aspect mai puțin cercetat al culturii populare – Codul nescris de juridică populară, denumit în grai local „Obiceiul locului” sau „Obiceiul pământului”, care a ordonat, pe parcursul vremii, întreaga activitate materială și spirituală a colectivităților sătești.

Prima parte este rezervată succintelor considerații despre „cutumă” sau „obiceiul pământului”. Am tratat apoi o serie de normative care reglementau relațiile dintre săteni, după care am analizat acordând spațiul necesar legilor agrare nescrise. Un spațiu mai amplu am rezervat legilor nescrise care reglementau activitatea pastorală, ocupație străveche, practică odinioară foarte intens în întregul spațiu al Maramureșului Istoric. Am acordat apoi spațiul cuvenit normelor nescrise legate de întemeierea și viața de familie. În ultima parte am tratat alte categorii de norme nescrise, precum cele legate de meșteșuguri, referitoare la tranzacțiile dintre săteni sau obligațiile participării colectivității în caz de pericol, calamități naturale, incendii, invazii ale dușmanilor etc.

Studiul nostru se încheie cu tratarea diverselor aspecte ale judecării pricinilor dintre săteni, unele păstrate până astăzi. La acest capitol am analizat și aportul unor obiceiuri de factură juridică la combaterea abaterilor sătenilor de la conduita etico-civică a satului. În final am subliniat importanța Codului legic nescris în statornicirea, în colectivitățile sătești, a unui climat de viață tihnită, așezată pe principii morale sănătoase.

¹ Baia Mare, România

² Baia Mare, România

³ Baia Mare, România

Key words: customary law, norm, unwritten law, family, community

Contributions to the Research of “Customs of the Land” in the Cosău Valley

Summary

Based on direct field research, our study proposes to treat a less known aspect of folk culture – the unwritten Code of folk jurisdiction (customary law), whose local name is “ Custom of the place” or “Custom of the land” which, along time, ordered the entire material and spiritual activity in village communities.

The first part contains brief considerations about “custom” or “the custom of the land”. Then the paper treats a series of norms which regulated the relations among the villagers, followed by a detailed analysis of the unwritten customary laws. More space has been reserved to the unwritten laws which regulated the pastoral activities, sheep breeding being an ancient occupation intensely practiced on the whole territory of the Historical Maramureș. A due attention has been given to the unwritten laws concerning the foundation and family life. The last part treats other categories of unwritten norms, such as those concerning crafts, referring to the transactions among the villagers and the community's obligations to participate in case of danger, natural calamities, fires, the enemy's invasion a.s.o. .

The last part of the study refers to the diverse aspects of the the trials of the villagers' suits, some of these preserved even today. This part analyzes the contribution of some customs having a juridical character to sanction the villagers' violation of the ethical and civic rules of conduct of the village. The end of the paper underlines the importance of the unwritten Code of law in preserving a peaceful climate of life based on sound moral principle in village communities.

Contribuții la cercetarea „obiceiului pământului” pe Valea Cosăului

Normele sau legile care aparțin unui cod juridic nescris, care s-au statornicit și perpetuat pe calea tradiției, sunt denumite cutumă sau obiceiul pământului. Normele acestui cod formează un sistem complex, cu referire la relațiile de familie, comportamentul în colectivitate, cele legate de practicarea ocupațiilor: agricultură, păstorit, creșterea animalelor, apoi cele legate de tranzacții (vânzări, cumpărări) etc. Așa cum arată cercetările, „obiceiul locului” sau „obiceiul pământului” este norma juridică care nu este cuprinsă în legi scrise, însă căreia i se supun toți locuitorii locali, recunoscând-o pentru ei ca obligatorie. (Pascu, IV, : 135). „Obiceiul locului” se bazează pe concepții care au rolul de hotărâri și ca atare ele se respectă cu strictețe: „Așé o fo’ din veci”, „Așé știm di la moșii noștri”, „Așé s-o judecat în sat”, „Așé o zâs bătrânii că-i drept”, „Așé am apucat di la ci bătrâni”. Astfel de norme, stabilite prin consuetudine, sunt considerate în popor legi cinstite și drepte. Despre legea strămoșească Ștefan Pascu mai afirmă că este un bun de mare preț, deoarece ea s-a născut din viața de toate zilele, materială și spirituală a oamenilor pământului. (Pascu, IV, : 137).

Legea nescrisă, obiceiul pământului, cuprinde toate aspectele vieții materiale și spirituale ale comunității, iar încălcarea sau nesupunerea unor membri ai comunității la normele civile și morale ale acesteia atrage după sine dezaprobarea comunității. De aici expresii de genul „Acela nu-i în legea lui”, „Acela nu-i în legile satului”. Sunt expresii care exprimă încălcări ale unor norme încetățenite în acest cod nescris, ceea ce atrage după sine pedepse și sancțiuni tradiționale prevăzute în același cod. Așa cum am arătat mai înainte, legea nescrisă cuprinde norme referitoare la întreaga viață materială și spirituală a satului. Unele norme stipulează construcția casei, modul de apărare al satului și gospodăriei, viața familiei, rezolvarea litigiilor dintre săteni. Modul cum românul concepe ideea de dreptate, cum întreprinde rezolvarea socială a dreptății pe plan juridic și cum o concretizează pe plan cultural, scoate în evidență experiența particulară, maturitatea de cugetare și originalitatea creatoare a culturii populare românești. (Vulcănescu, 1970: 69). În vorbirea populară a sătenilor de pe Valea Cosăului, „obiceiul pământului” este numit și lege exprimată în diferite variante: „legea satului”, „legea familiei”, „legea drumului”, „legea câmpului”. Rezistența și trăinicia „obiceiului pământului” în concepția lui Ștefan Pascu sunt asemenea celorlalte instituții românești: cnezatele și voivodatele, districtele și scaunele. (Pascu, IV: 140). Așa cum arată cercetările, legea românească nescrisă a fost activă și puternică până la sfârșitul secolului al XVII-lea. (Pascu, IV: 141). Fiind singura cunoscută și folosită la începutul Evului Mediu, legea nescrisă a continuat să coexiste multă vreme cu legea scrisă în societatea feudală și de asemenea influența legea scrisă în numeroasele aspecte importante ale sale.

Normative privind relațiile dintre săteni

O serie de norme ale legii pământului reglementează relațiile între săteni. Un rol important în sistemul de norme privind relațiile din colectivitate îl joacă spița de neam. În sistemul de înrudire capătă importanță nu numai rudeniile de sânge, ci și finii botezați sau cununați, nepoții, nepoatele, nașii și moașele. Nașii joacă un rol esențial în integrarea cuplului în viața de familie, precum și în economia sedentară țărănească. Moașa contribuie la integrarea în colectivitate a copiilor botezați, îndeplinind și

În Văleni; foto: Felician Săteanu

funcția de educare a acestora. Normele nescrise prevedeau ca finii să întoarcă truda nașilor față de ei prin prestarea de munci precum secerat, torsul cânepii și lânii, adunatul fânului, desfăcatul porumbului. Când vreun cetățean are un necaz cei care sar primii în ajutor sunt neamurile, fie ele din sat, fie din sate vecine sau îndepărtate. O serie de norme nescrise stipulează relațiile dintre vecini, între ei existând coercițiune. Se ajută reciproc, se împrumută, sar și ei în ajutor când intervine un necaz. Un sătean ne spunea: „Vecinului îi dau prima dată bună dimineța și tot lui îi spun seara noapte bună! De multe ori un vecin bun face mai mult decât un frate, că el e tot timpul lângă tine.” În situația vecinilor de terenuri este stipulată trecerea cu picioarele pe la capătul lui în tot timpul anului, iar cu carul, în perioada când nu este recoltă, primăvara, înainte de însămânțat, toamna, după recoltat, și iarna. Pomul crescut în mejdă este bun comun iar rodul se împarte. Dintotdeauna comunitatea satelor a stabilit unele obligații ale membrilor săi față de preoți și dascăli, considerați „lumiinații satului”. Obligațiile sătenilor față de aceștia constau în produse agricole, lemne de foc, precum și participarea la unele lucrări din gospodăriile acestora. În vederea întreținerii drumurilor, normele nescrise prevedeau să participe toată colectivitatea cu căruțe și mână de lucru, pentru a se putea transporta materialele necesare întreținerii drumurilor și ulițelor. Echipele erau conduse de un sătean cu experiență în repararea și întreținerea drumurilor și ulițelor. Anumite norme nescrise prevăd ca atunci când vreun sătean are o nenorocire (îi arde casa, îi mor mai multe animale din gospodărie) se constituie cete de săteni care adună ajutoare pentru cel păgubit. În baza acestor norme nescrise s-a statornicit un obicei pe Valea Cosăului care se oficiază și astăzi. La nunți, înmormântări, vecinii, rudele, cunoscuții fac donații în produse. La o înmormântare ajutorul unui sătean constă în 2 kg ulei, 2 kg zahăr, 2 kg orez, ceapă, varză murată, o bucată de slănină. Cel care a primit ajutorul se simte dator să îl întoarcă cu prima ocazie.

În satele de pe Valea Cosăului se practică până astăzi „ajutorul de clacă” pentru familiile nevoiașe, familii de bătrâni, oameni bolnavi. Ajutorul în clacă se acordă la diverse munci precum aratul, săpatul porumbului, culesul lui, purtatul bălegarului pe ogor, construirea unei case, a unui acaret etc. Dacă familia care primește acest ajutor este mai înstărită, dar nu are brațe de muncă, aceasta trebuie să

dea o petrecere cu mâncare și băutură pentru toți clăcanii. În baza acestor norme nescrise sătenii se împrumută între ei în bani, bucate, lemne etc. Și în cadrul acestor împrumuturi nu se percep dobânzi sau alte forme de recunoștință dacă sunt rudenii. În cazul împrumutului în bani între persoane care nu sunt rudenii, cel împrumutat va întoarce binele celui care îl împrumută prin dăruirea de produse alimentare sau participarea la unele munci din gospodăria celui care l-a împrumutat.

Împrumuturile în produse agricole: grâu, porumb, ovăz se fac, de obicei, pentru sămânță din primăvară până în toamnă. Nu se percep cantități în plus și nici bani. „Se împrumută sac la sac.” Când un sătean are teren mult și brațe de muncă puține își tocmeste oameni din sat la diverse munci: la săpă, la coasă, la adunatul fânului, culesul porumbului. Plata se face în bani sau în produse. Proprietarul are obligația să asigure hrana pentru lucrători și să asigure odihna pentru una sau două postăți la săpat, la amiază și la ujină. Potrivit acestor norme, grupuri de săteni se mobilizează la construirea unei case, mai ales, la săparea fundației, la ridicarea hăizașului. Grupurile participante numără între 15-20 de oameni, care execută lucrările sub îndrumarea meșterilor. În situația în care un sătean își cumpără o casă, uneori cu acareturi, din alt sat, rudele, vecinii și prietenii posesori de căruțe participă la transportul materialului, dar proprietarul are obligația de a face o masă pentru cei ce l-au ajutat. Femeile se împrumută cu lucru la săpă, seceriș, recoltatul porumbului, cartofilor. Și la aceste împrumuturi, gazda la care s-a lucrat trebuie să asigure hrana celor care participă la lucru.

Legile agrare nescrise

Hotarul satului este împărțit în „pământ de pită” (terenuri cultivate cu grâu și porumb, „moine” (terenuri cultivate cu ovăz, cartofi, hrișcă), „cosalău” (terenuri rezervate pentru fânețe), „pascalău” (terenuri pentru pășunatul animalelor). Normele nescrise prevedeau ca pentru prevenirea și împiedicarea producerii pagubelor, terenurile să fie păzite de gornici. Gornicii se alegeau după anumite criterii stipulate de tradiție. Ei trebuie să fie „bărbați în putere” pentru a face față răufăcătorilor, să cunoască hotarul și proprietățile pentru a ști cine este păgubit, să fie oameni responsabili și imparțiali, să fie cunoscuți în sat ca „oameni de ispravă”. Proprietarii, pentru buna gospodărire a terenurilor, erau obligați să-și îngrădească clăile de fân din deal pentru a nu fi stricate de animale, când acestea se vor întoarce din munte și vor pășuna pe hotar. Gornicii erau aleși pentru perioada primăvară-toamnă și erau plătiți de săteni cu o coșarcă de cucuruz care avea capacitatea de un felder. Când un sătean are o pagubă (i s-a pășunat un teren, i s-a furat o claie de fân), iar gornicul nu găsește vinovatul, săteanul nu va plăti toamna la gornic. Dacă unui gornic i se impută mai multe pagube nu va mai fi ales în această funcție în anul următor. Există situații în care gornicii erau schimbați mai des din cauza slabei lor activități, atitudini părtinitoare, manifestări violente față de cei care au produs paguba sau față de cei păgubiți. Gornicii conștiincioși și pricepuți nu erau schimbați, iar sătenii îi recompensau prin laude în biserică sau în locuri publice, cealaltă categorie intra în gura satului.

Moduri de asociere pentru lucrul terenurilor agricole. Pe Valea Cosăului se asociau, pentru lucrările unor suprafețe cultivate, „cu părul”, înțelegându-se o anumită suprafață dată în totalitate pentru a fi lucrată contra plată, „în parte” semnificând dăruirea a jumătate din produsele obținute, pe o anumită suprafață de teren, „cu ruptu” se negociază toate fazele de lucru pentru un anumit preț pentru produse. Cel ce lucrează o anumită suprafață de teren primește ca plată cartofi, porumb, grâu, fân. „Pentru lucru” se dau produse sau teren pentru cosit. Cel care primește prestează lucru la săpat, cules, adus din câmp. Prin „produs pentru produs” numit și „troc”, se schimbă lemne contra fân, mălai pentru fructe, pânză țesută pentru cereale etc. „Lucru’ pentru lucru”, „arat pentru săpat”, „cosit pentru săpat” sunt alte moduri de asociere. Se echivalează o zi de săpat cu două zile de coasă.

O formă de asociere se face când proprietarul terenului are puține brațe de muncă. Lucratul pământului se face „di laolaltă”. Proprietarul duce gunoi și ară, iar părtașul pune sămânța și asigură întreținerea și recoltatul produselor. După recoltat, produsele se împart în mod egal. Există situații când

proprietarul duce gunoiul, ară, pune sămânța, iar părtașul asigură doar întreținerea culturilor și recoltatul. În toamnă, proprietarul va lua sămânța pusă în primăvară, apoi se împart în mod egal produsele rămase. Acest tip de asociere se practică mai mult la cultura cartofului.

Legile nescrise pastorale

Sistemul pastoral nescris se menține și astăzi cu unele modificări față de perioada de dinaintea secolului al XX-lea. Înainte de constituirea stâniei se pășunează pe lângă „hotarul de pită”. Păcurarul ce păstorește boteiul cumpără pășune de la săteni să aibă până în ziua „de coșar” (măsuris). Pășunea se cumpără pe bani sau pe brânză. Împărțirea terenurilor în „țarină și imaș” se face cu scopul protejării terenurilor „de pită” de pășunatul abuziv. Denumirea de „țarină oarbă” ne indică faptul că numai într-un anumit loc, în deal, se poate pășuna într-o anumită perioadă. Tipul de țarină sau imaș este hotărât de colectivitatea satului. Constituirea stâniei subscie până astăzi unui statut riguros respectat. Pe Valea Cosăului stâna este cel mai vechi obicei de înfrățire (înfrățirea sâmbrașilor). Numărul acestora variază în funcție de numărul de oi pe care le dețin. Cei care vor forma acest sistem de înfrățire sunt gazda stâniei, sâmbrașii, păcurarii. Gazdă de stână nu poate fi oricine. Se păstrează și astăzi moștenirea acestei profesii din tată în fiu în rândul crescătorilor de oi. Gazda de stână este o persoană responsabilă. El se îngrijește de asigurarea pășunii, angajarea păcurarilor, hrana păcurarilor și asigurarea întregului inventar al stâniei. Vătavul nu este ales la întâmplare. El trebuie să aibă experiență „să știe rândul la vătăjje”. Trebuie să strângă brânză de calitate, deoarece, dacă ea nu este bună, sâmbrașii i-o impută gazdei de stână. Vătavul răspunde de întreaga activitate în stână. Tot el prepară mâncărurile pentru ciobani. Păcurarul nu poate fi oricine, fiind vorba de o profesie. În sarcina lui cade pășunatul oilor, protecția lor, el trebuind să aibă cunoștințe de medicină tradițională pentru a putea trata oile de diferite boli. Trebuie să cunoască bine mulsul oilor, ba și prepararea produselor stâniei atunci când lipsește vătavul. Un păcurar bun se formează în timp. Își face ucenicia ca strungaș și numai după câțiva ani va putea păstori oile.

În satul Sârbi s-au încetățenit unele tradiții legate de pășunat. De Sfântul Gheorghe, 23 aprilie, se scot oile la păscut. În ziua de 21 mai, de Sfinții Împărați Constantin și Elena, sau o zi după (numai în zi de dulce) urcă oile la munte. În zonă se obișnuiește ca lucrul la stână să fie făcut numai de către bărbați. În târlă femeia nu este acceptată. Ceata păcurarilor rezolvă toate problemele de care depinde bunul mers al stâniei, chiar conflictele ce se ivesc. În rezolvarea lor primul cuvânt îl are vătavul, deoarece el urmărește întreaga activitate zilnică a stâniei. Dacă un păcurar încalcă legile păstorești: regimul de pășunat, de mul, de îngrijire, de pază a oilor este supus judecății la care participă gazda de stână, precum și sâmbrașii păgubiți. Se judecă pe bază de probe, precum proba semnului, jurământul și martori. Se admite liberul consimțământ care constă în achitarea de bună voie a pagubei sau executarea silită prin reținere din simbrie. Pricinile de judecată sunt multiple: tâlhărie, distrugere de bunuri, nesupunere, neglijență, pășunat în loc nepermis, care poate produce stricarea laptelui. La Ferești ciobanului, care nu a pășunat bine oile și n-au dat lapte, i se spânzură lingura la colibă și nu primește mâncare în acea zi. Pe raza satului Văleni, în centrul Săcăturii, există un loc ce poartă numele de „Buciumi”. Se pare că acesta își trage numele de la un vechi obicei pastoral practicat de vălenari. Pe dealul Săcăturii se organizau în fiecare primăvară stâni. În zi de stână, când se măsoară laptele, se adunau buciumași cu trâmbite, de la fiecare stână din hotar. Aceștia aveau sarcina să cânte din trâmbite în momentul celor mai importante activități din stână: intrarea oilor la mul, începutul cărâmbitului laptelui, plecarea oilor la pășune, începutul mesei mari pentru sâmbrași. După ultimul semnal fiecare trâmbițaș se întoarce la stâna lui. Sâmbrașii trebuiau să achite plata simbriei la păcurari și hrana în zi de brânză.

Norme nescrise legate de întemeierea și viața de familie

Potrivit celor stipulate de obiceiul pământului, feciorul se însoară „când îi gata de însurat, când are armata făcută și casa lui că doară nu ș-a duce nevasta jelăriță (chiriașă).” Când feciorul merge de ginere „trebuie să aibă ce duce de căpăstru (boi, cai, vaci) iară nora s-aducă așternuturi.” La alegerea partenerii joacă un rol important spița de neam. Legile tradiției prevedeau să nu se însoare „în orice neam că decât în neam rău, mai bine-n neamu' tău.” Este o rușine pentru părinți să-și căsătorească fetele cu slugi, de unde și cântecul: „Supărat îi omu' atunci, / Când își dă boii pă junci / Și fetele după slugi.”

Dacă tinerii nu au consimțământul părinților, „fug în lume”, apoi se întorc și se căsătoresc. Legile pământului prevedeau ca, la nunta tinerilor fițiți, fata să nu poarte cunună, că o fost fugită, și nici mirele steag. „Nu mai pot face nuntă mare.” Pentru înțelegerea între familia feciorului și cea a fetei în privința zestrei se trimit negociatori care tocnesc averea. Împărțirea averii se face de către părinte în prezența tuturor fraților. Nurorile sau ginerii nu participă la „împărtașină”. Fratele cel mai mare face părți din teren cu indicațiile părintelui sau bătrânilor din familie. Fratele cel mic își alege primul partea ce îi convine. Normele tradiționale prevedeau să se consfințească înțelegerea dacă ea s-a încheiat cu bine. Astfel își trag cruce unul la altul și se angajează să respecte înțelegerea. Dacă nu se înțeleg își împarte fiecare bucata de teren în părți egale, apoi copiii moștenitori își cedează unul altuia terenul sau fac schimb de terenuri. Uneori bătrânii își opresc un „pământ de pită”. În astfel de situații, se zice că „o lăsat cu limbă de moarte”. Dacă părinții n-au reușit să-i construiască fiecărui fecior casă, cel ce rămâne cu stătutul (gospodăria) va da „întorsură” celorlalți. Potrivit celor stipulate în „obiceiul pământului”, cel mai mic din familie rămâne în casa părintească, dar are anumite obligații: de a întreține pe bătrâni până la moarte și de a le organiza înmormântarea, de a le plăti slujbe de pomenire.

Dacă în familie s-a născut un copil bolnav (cu handicap), acesta va rămâne în casa părintească și i se va face parte din avere, uneori mai bună ca la ceilalți frați. Dacă o fată se mărită mai tânără și nu are suficientă zestre (haine, cergi, covoare), i se face zestre în animale sau chiar primește o bucată de pământ drept recompensă. Potrivit normativelor din acest cod legic nescris în satele de pe Valea Cosăului se evită căsătoriile duble (frate și soră cu alt frate și soră). Ele sunt numite „doi pupi într-un cuptor închis”, considerându-se că nu sunt trainice. Când în cuplurile tinere apar neînțelegeri, cei care vor căuta să facă pace între tineri sunt nașii de cununie aleși dintre cei mai de bază oameni din sat. Dacă o căsătorie se destramă, cei doi sunt etichetați în sat ca „lăsat”, „fâpat”, „are o hibă”, iar cel văduv este considerat „rămăsoi”. Aceștia nu se vor mai putea căsători cu steag și cu cunună. Pentru a se evita astfel de situații o căsătorie era bazată, nu numai pe acceptul tinerilor, ci și al părinților pentru a evita intrarea în „gura satului”, unde pot interveni întrebări de genul „ce-or zăce oamenii?”, „ce-or zăce neamurile?”, „s-o băgat în neam păste voia lor”.

În cazul unui „copil din flori”, denumit în grai local „coptil”, recunoscut de familia tatălui, i se face parte din avere pentru ca mama să-l poată crește. În cazul unui copil rămas orfan de ambii părinți, el va fi luat de o rudă mai apropiată și cu stare materială bună pentru a-l crește și educa. De multe ori, pe patul de moarte, părintele își alege tutorele pentru copilul ce va rămâne orfan și-i va lăsa „cu limbă de moarte” această obligație, împreună cu averea agonisită. În familia tutorelui, el se va numi „copil de suflet”. Se cunosc cazuri când tutorele a prădat averea pruncului și la însurătoarea acestuia nu a avut ce să-i dea. Lăsarea averii și încredințarea copilului „cu limbă de moarte” urmărește chiar evitarea acestor situații.

Alte norme nescrise privind relațiile dintre săteni

Morăritul era și el statuat pe baza unor reguli nescrise tradiționale. Părtașii la moară, care erau în număr de doi, trei sau mai mulți, își împart zilele de măcinat după cota parte deținută în moară. În funcție de aceasta vor contribui cu bani pentru unele reparații. Același sistem se aplică și la părtașii altor instalații țărănești: pivă, darac, cazan de fiert țuică (horincie). Sâmbrașii cu cai își împart în mod egal zilele de lucru, dar și cheltuielile pentru întreținerea atelajelor. De hrana cailor răspunde fiecare în ziua lui de lucru, iar când nu se lucrează fiecare își întreține animalul. Uneori ei se înțeleg și-și împart în mod egal munca, cheltuielile dar și venitul. Alte norme ale acestui cod stipulează obligațiile membrilor colectivității la chemările conducerii satului. Toți sunt obligați să sară și să ajute la stingerea incendiilor, limitarea efectelor calamităților, invazia dușmanilor etc. În toate situațiile de pericol anunțarea colectivității se face prin tragerea clopotului „într-o ureche” (într-o dungă).

Drumul țării la Văleni; foto: Felician Săteanu

În legenda „Dealul babelor” se relatează că năvălirea tătarilor în satul Văleni a fost anunțată prin trasul clopotului, iar oamenii s-au refugiat din calea năvălitorilor. O altă prevedere impusă și astăzi de bătrâni este păstrarea straielor străbune specifice zonei. Astfel pe Valea Cosăului dacă ți-ai schimba portul a-i intra în gura babelor. Unele prevederi ale acestui cod legic nescris se referă la perfectarea actelor scrise. Bătrânii își amintesc și astăzi că oamenii care nu știau carte și nu puteau semna un document scris, trebuiau să pună degetul pe cruce.

Codul legic nescris cuprindea prevederi și pentru tranzacțiile dintre săteni. Era prevăzut ca la vânzările de vite mari (cai, boi, vaci) vânzătorul să garanteze unele calități ale animalului (sănătatea, putere optimă de tracțiune la cai și boi, lapte la vaci, comportamentul bun al vacilor (să nu împungă, să nu dea cu piciorul la muls) etc. De aceea era prevăzută, mai întâi, o arvună, după încheierea târgului, iar restul banilor să se dea după opt zile de la cumpărare, în acest interval animalul fiind încă al

vânzătorului. După opt zile cumpărătorul achită restul banilor sau restituie animalul dacă are unele nemulțumiri. Târgul se încheie cu o strângere de mână și cu un aldămaș (o cinste) plătit de vânzător. La aldămaș mai participă doi, trei martori care au fost prezenți și la târg. La vânzarea de animale se moștenesc și astăzi unele tradiții. În târg calul se vinde cu căpăstru, iar vaca cu lanț, în caz contrar se crede că „animalele se întorc după lanț”. La iesle vânzătorul va păstra un lanț sau un căpăstru pentru ca în scurt timp să aibă un alt animal în loc. În cazul vânzărilor de bunuri „nemișcătoare” (casă, grădină, teren), la încheierea târgurilor participă familia și doi, trei martori din vecini. Se încheie un act unde se trece suma de bani care se poate plăti o dată sau în mai multe rate, după înțelegere. În majoritatea cazurilor se folosește o formulă care cuprinde o prevedere: „Cel ce sparge târgul va restitui de trei ori arvuna sau va pierde suma dată ca arvună.” În cazul vânzării de case și terenuri, primul drept de cumpărare îl au cei din familie, apoi străinii.

Judecarea pricinilor

Codul legic nescris cuprindea prevederi referitoare la cei care trebuiau să judece pricinile ivite în colectivitate. În trecut acestea erau judecate de cei mai în vârstă oameni din sat. Astăzi există diverse categorii de judecători ai pricinilor. În familie ele sunt soluționate de cel mai bătrân membru al familiei, dar soluționează și sfatul în familie, format din nașa de cununie, moașa și preotul. Pricinile dintre flăcăi sunt soluționate de ceata feciorilor. La stână rolul principal îl joacă gazda de stână și vătavul. La judecată, potrivit normelor tradiționale nescrise, trebuiau cumulate asprimea cu blândețea. La judecată se ține seama de omenie, dacă cel învinuit este un om integru, dacă n-a mai săvârșit alte pricini, dar se ține cont și de dreptate, cel învinuit să nu fie pedepsit pe nedrept. Se mai ține cont de „rânduială”, să nu primească pedepse exagerate, ci cum au mai fost stabilite și la alți împričinați. Codul legic nescris prevedea pedepse după caz, despăgubire în natură sau în bani. De exemplu, dacă un cioban a prăpădit o oaie, îi dă alta înapoi, dacă a păscut o iarbă abuziv trebuie să-i plătească proprietarului contravaloarea fânului, dacă i-a tăiat unui proprietar un lemn din pădure trebuie să i-l restituie sau să i-l plătească. Se practică și „gloaba”, cel prins în fapt este „globdit”, adică i se ia un obiect și nu i se restituie decât la achitarea contravalorii pagubei. Ceata feciorilor pedepsește fetele cu scoaterea din joc pentru anumite pricini: refuz la joc, atitudine obraznică față de fecior. Părinții pedepsesc copiii cu dezmoștenirea, adică nu le dau nimic la căsătoria fără acceptul lor. Codul de legi nescris prevedea și alte forme de soluționare a pricinilor, cea mai uzuală fiind împăcarea cu acceptul ambelor părți. Judecata cetii de feciori are un caracter etic-moral. Judecata bătrânilor era mai răspândită în trecut. Ei judecau conflictele dintre sate și pricinile din sat. Judecarea acestora se făcea pe bază de martori, la care participa și preotul satului. Dintre bătrânii satului se alegeau mai demult birăul (primarul), solgobirăul (pretorul) și voloșmanii (membri în comitetul comunal sau parohial). Judecata „oamenilor în putere” se practică și astăzi. Pentru rezolvarea unor cazuri de pășunat abuziv sau furturi de animale se formează un grup de „bărbați în putere” care se deplasează la fața locului, unele pricini fiind rezolvate pe loc.

Pentru înlăturarea pricinilor, codul legic nescris prevedea sancțiuni tradiționale. Pentru unele fapte grave, echipa „oamenilor în putere” practica bătaia, considerată „ruptă din rai”. Sunt semnificative în acest sens versurile: „De nimică nu mă tem, / Numa' de botă de lemn.” Anumite pedepse tradiționale erau dure, dar eficiente în combaterea pricinilor. În timpul ocupației maghiare, unei bătrâne i s-a furat porcul de slănină. Cenderii unguri i-au aflat pe tâlhari, numai că aceștia apucaseră să taie porcul și să facă cârnați. Drept pedeapsă, făptașii au fost purtați cu cârnații învățți pe lângă grumaz și cu slăcina pe umăr prin tot satul și puși să strige: „Ce-am făcut noi să nu mai facă nimeni.” (Călinești). Printre pedepse, în scop preventiv, invocau pedeapsa divină: „Lasă, că i-a plăti Dumnezeu!” sau „Dumnezeo nu doarme, vede tot și i-a plăti!” Pentru prevenirea și înlăturarea pricinilor, omul din popor a pus să acționeze obiceiurile, care sunt adevărate instituții sociale. „**Strigarea peste sat**” avea drept țintă îndreptarea moravurilor, deoarece în formulele care se strigau erau cuprinse tot felul de metehne umane și tot felul de abateri de

la conduita etico-civică a colectivității. La Văleni se practică și astăzi obiceiul numit „**Herdetișurile**”, care se oficiază în ziua de Crăciun, când se recită în versuri tot ce s-a petrecut rău în sat, timp de un an, în auzul întregului sat care participă la obicei: „Fetele vi-s asistente, / Nu știu face tratamente, / Dau injecții în picior / Și te duc în cărucior.”, „Da, vez' bine, măi Ili', /Ce-ț' fac ție prietenii, / Tu te-ai dus să-ț' pui dantura / Ș-ai vinit cu știrbă gura.” Jocul duminical avea o pronunțată coloratură de juridică populară, unde strigătura era o armă eficace, adevărată sabie care tăia răul din rădăcină. Erau sancționate beția, delăsarea, lenea etc. „Săracă, mândruța mé, / Nu ști țese nici urzî, / Da la joc să ști suci.”, „Vai de mine și de mine, / C-o pățât mândra rușine / Ș-amu să leagă de mine, / Nu i-oi si de zină eu, / C-o durnit pă su' fundei, / Cu rablăi de sama ei.” Codul legic nescris exprimă, în modul cel mai grăitor, concepțiile sănătoase ale omului din popor de natură social-economică și spirituală și totodată aspirația la o viață careia îi sunt specifice echilibrul, liniștea și conduita etico-civică ideală. Codul legic nescris a statornicit rânduiala și forma de viață optimă care caracterizau colectivitățile sătești. Tocmai de aceea normele nescrise, o parte din ele, se mai respectă și se mai aplică și astăzi în lumea satului.

Bibliografie

- Pascu, Ștefan**, *Voievodatul Transilvaniei*, volumul IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.
Vulcănescu, Romulus, *Etnologie juridică*, București, Editura Academiei R.S.R., 1970.